

BME TFK Őszi Konferencia Translating Europe Workshop

(Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Idegen Nyelvi Központ,
2022. szeptember 30.)

Robin Edina, Eszenyi Réka

E-mail: robin.edina@btk.elte.hu, eszenyi.reka@btk.elte.hu

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karának Idegen Nyelvi Központja 2022. szeptember 30-án rendezte meg hagyományos, őszi konferenciáját, amely ebben az évben pontosan egybeesett Szent Jeromos napjával, a fordítók védőszentjének ünnepével is. A konferencia témája a nyelvi közvetítői ipar, illetve a fordító- és tolmácsoló intézmények számára is aktuális és kiemelkedő jelentőségű volt, a részt vevő szakemberek a gépi fordítás és az utószerkesztés szerepét igyekeztek körüljárni az elmélet, a gyakorlat és az oktatás szempontjából. A jelenleg is zajló fordítástechnológiai forradalom olyan kihívások elé állítja a fordítóipart, a képzőintézményeket és magát a fordítástudományt is, amelyekre a nyelvi közvetítésben érdekelt szereplőknek közös erőfeszítéssel, tapasztalataikat és eredményeiket megosztva szükséges felkészülniük és válaszokat találniuk. A színvonalas szakmai rendezvény az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságával közös szervezésben, a *Translating Europe Workshop* sorozat keretein belül valósult meg. A program három plenáris előadás mellett két kerekasztal-beszélgetést foglalt magában, megalapozva a konstruktív párbeszédet a szakma és a tudomány képviselői között.

A konferencia a délutáni órákban vette kezdetét az egyetem lágymányosi campusán, jelenléti formában, ugyanakkor a szervezők lehetőséget biztosítottak az online csatlakozásra is, azok számára, akik nem tudtak személyesen részt venni az eseményen, sőt az interaktív technikai megoldásnak köszönhetően azok is feltehettek kérdéseket az előadóknak, akik az interneten kísérték figyelemmel az eseményeket. A rendezvényt Fischer Márta, a BME GTK Idegen Nyelvi Központjának igazgatója nyitotta meg, majd a konferencia programjának ismertetése után átadta a szót Mareks Graudinisnek. Az Európai Unió Fordítási Főigazgatósága

Hivatkozás: Robin E., Eszenyi E. 2022. BME TFK Őszi Konferencia. Translating Europe Workshop (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Idegen Nyelvi Központ, 2022. szeptember 30.) *Fordítástudomány* 24. évf. 2. szám. 184–191.

DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.2.10>

Magyar Nyelvi Osztályának vezetője köszöntötte a konferencia résztvevőit, magyarul szólítva meg az összegyűlteket. Kifejezte az örömét, hogy az eseményre a *Translating Europe Workshop* rendezvénysorozat keretein belül kerülhetett sor, amelynek célja, hogy a nyelvi közvetítői szakma és a képzőintézmények képviselői párbeszédet folytassanak, reflektálva többek között a professzionális fordító szerepének átalakulására is.

Prószéky Gábor, a Nyelvtudományi Kutatóközpont igazgatója *Mit is csinál egy gépi fordítást végző program manapság?* címmel tartott plenáris előadást, amelyben részletesen áttekintette, milyen fejlődésen ment keresztül a gépi fordítás az elmúlt évtizedekben, ismertetve a különböző rendszerek működési elveit. Az 1950-es évektől az 1990-es évekig a számítógépes nyelvészek még szabályalapú megoldásokkal dolgoztak, majd az 1990-es évektől 2010-ig a statisztikai gépi fordítóprogramok nyertek egyre növekvő teret, egyre nagyobb adatbázisokat használva a pontosabb eredmények érdekében. A 2010-es évektől előtérbe került a mélytanulás, olyan algoritmusok, amelyek lehetővé teszik a szoftverek számára, hogy megtanítsák magukat különböző feladatok elvégzésére neurális hálók és a korábbinál nagyobb adathalmazok útján. Ennek nyomán megjelentek a neurális fordítómotorok, amelyek működése során az emberek által készített fordításokkal és emberi munkával betanított rendszer gépi tanulás során sajátítja el a fordításhoz szükséges tudást. A neurális hálók létrejöttével és fejlődésével bekövetkező legfrissebb paradigmaváltás eredményei főleg azon nyelvpárok esetében voltak különösen meggyőzők, amelyek esetében a korábbi rendszerek kudarcot vallottak. Az előadó kiemelte, hogy a gépi fordítómotorok továbbra is „futnak az ember után”, további fejlődésükhöz kiváló minőségű korpuszok és emberi intuíció, hozzájárulás szükséges, ezért a nyelvész szakemberek felelőssége, hogy minél több jó minőségű adat álljon rendelkezésre a rendszerek betanításához. A fordítómotorok és az utószerkesztést illetően a kutatások szerint (például Zouhar et al. 2021) a fordítók még mindig a fordítómémória használatát részesítik előnyben, és akkor alkalmazzák a gépi fordítás utószerkesztését, amikor számukra ismeretlen nyelvel dolgoznak.

A konferencia második előadója, Horváth Péter Iván, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem adjunktusa, a fordítástudomány egyik legsürgetőbb kérdésére igyekezett választ adni *Az utószerkesztői kompetencia* című prezentációjában. Előadásában azt fejtegette, hogy a fordítóiparban egyre inkább bevett gyakorlattá vált utószerkesztés miben hozott újat az emberi fordítások lektorálásához képest, és vajon indokolt-e bevezetni az *utószerkesztői kompetencia* terminust a fordítástudományba. Először röviden kifejtette a lektorálás meghatározásának terminológiai problémáit, majd rátért a lektorálás sajátosságainak ismertetésére. A lektorálás emberi fordítás ellenőrzését és javítását jelenti, történhet leendő munkatárs próba-fordításának bírálata keretében, pályakezdő fordítók betanításakor, tapasztalt kollégák munkájának eseti és rendszeres értékelése során, valamint gépi fordítás „emberi színben” való feltüntetésekor is (színlelt emberi fordítás). A lektorálás sajátosságait jellemezhetjük továbbá az ellenőrizendő fordítás típusa (például csoportos fordítás, transzeditálás, adaptálás) és a feladatkör (szakértői vélemény, panaszke-

zelés) szerint. A lektorálás sajátos jellemzője a kollégák közötti „emberi játszmák” megvívása is, amely sokszor veszélyeztetheti az együttműködést. A lektorálás és az utószerkesztés ugyanakkor számos közös vonáson osztozik: mindkét tevékenység fordítás ellenőrzését foglalja magában, lehet teljes és részleges, egynyelvű vagy kétnyelvű, ugyanazon paraméterek alapján és műveletekkel történik, ugyanazon olvasás- és írástípusok jellemzik. Mindezek alapján feltételezhető, hogy azonos alkompetenciák szükségesek hozzájuk (Horváth 2009, Robin 2018), csak a lektorálás interperszonális tényezője hiányzik az utószerkesztésből.

A délután harmadik plenáris előadását Lesznyák Márta, Sermann Eszter és Bakti Mária (Szegei Tudományegyetem) közösen tartotta meg, bemutatva az SZTE Fordítói Kompetencia Kutatócsoportjának eredményeit, amelyek a fordítói kompetencia elemei (PACTE 2003) és egyéb változók (nyelvtudás, fordításra vonatkozó vélekedések, szakmai háttérismeretek, a forrásnyelvi szöveg jellemzői, a fordítói tapasztalatok, és a munkaforma (humán fordítás vagy gépi fordítás utószerkesztése) szerepét vizsgálták a fordítói teljesítmény tükrében. A kutatási kérdések a hallgatók B nyelvi kompetenciaszintjének és háttértudásának hatásait vizsgálták a fordítás minőségére. Összesen 36 fordítóhallgató BA fordítását és utószerkesztett szövegét hasonlították össze egy szerzői jogról szóló jogi szöveg fordítási feladatának keretében. A kutatás eredményei azt mutatták, hogy a résztvevők forrásnyelvi olvasási készsége kiemelten fontos a minőségi fordítás elkészítéséhez, a fordításkor is, de az utószerkesztés során még fokozottabb mértékben. A jogi háttérismeretek nem mutattak szignifikáns korrelációt a fordítások minőségével, bár a szerzők megjegyezték, hogy az eredmény módszertani problémáknak is tulajdonítható. További érdekes eredmény, hogy a fordítók önbevalláson alapuló időmérése alapján közel azonos időt töltöttek a fordítással és az utószerkesztéssel, tehát a gépi fordító használata a vizsgálat kevésbé tapasztalt fordítóinak esetében, a kutatók által választott feladat megoldásában nem juttatta előnyhöz a résztvevőket. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a fordítói kompetenciák hiányosságait nem pótolja univerzálisan a gépi fordítómotor bekapcsolása a munkafolyamatba, az utószerkesztést végző fordítónak magas szintű fordítói és gépi fordítás alkalmazása esetén feltételezhetően utószerkesztői kompetenciával is kell rendelkeznie egy magas minőségű fordítás létrehozásához.

A plenáris előadások utáni kávészünetben folyó szakmai és tudományos diskurzust a kerekasztal-beszélgetések követték: először a *Fordítók fóruma*, majd a *Tanár-tanár találkozó*. A fordítóipar szereplőit megszólaltató fórum résztvevői szabadúszó fordítók, fordítóirodák és szakmai szervezetek képviselői voltak: Zsinika Júlia (SZOFT), Palásthy György (MFTE), Varga Zsolt (memoQ), Nagy Levente (OFFI), Király Krisztián (Hunnect), Yang Zijian Győző (Nyelvtudományi Kutatóközpont), Jánossy Márton (EDIMART); a kerekasztalt a szervező egyetem képviselőjében Szabó Csilla moderálta. A szakmai fórum azt a kérdést igyekezett körüljárni, milyen új készségekre van szükség a piacon a gépi fordítások utószerkesztésének megjelenésével. A kerekasztal résztvevői úgy vélik, hogy a gépi fordítás utószerkesztése során a hibák randomitása jelenti a legnagyobb kihívást az

emberi fordítás lektorálásával szemben. A fordítómotorok egyre elfogadhatóbb teljesítményt érnek el, és az általuk létrehozott fordítások jó olvashatósága miatt nehezebb feltárni a rejtett hibákat, ugyanakkor a következetlen nyelvhasználat továbbra is problémát jelent, ahogyan a kontextus figyelmen kívül hagyása és a terminológia megfeleltetése is. Az utószerkesztőnek ismernie szükséges a fordítómotort, amellyel dolgozik, valamint az adott szövegtípus sajátosságait is. A szakemberek szerint ugyanakkor az utószerkesztő nem fog csodát tenni a szöveggel, és nem is ő gyakorolja a legnagyobb hatást rá. Kiemelték, hogy a megbízók minőségérzékenyek, és többnyire nem elégszenek meg a részleges utószerkesztéssel (*light post-editing*), hanem teljes ellenőrzést és javítást várnak (*full post-editing*), vagyis a gépi fordításnak el kell érnie az emberi fordítás minőségét. Éppen ezért bár a részleges utószerkesztés létező fogalom, kérdéses a szükségessége.

A fordítóipar képviselői szerint a gépi fordítások utószerkesztése fokozatosan átveszi a fordítás helyét a projektfolyamatban, amelynek ugyanakkor a minőségbiztosítás érdekében továbbra is lényeges eleme a lektorálás. Az utószerkesztést azonban nem teljesen különálló tevékenységként kell elképzelni. A gépi fordítómotor egyfajta fordítástámogató eszközként van jelen a folyamatban: a fordítómemória nélküli részekre előfordítást ajánl fel, és a nyelvi szakember szegmensenként hozza meg a döntést, hogy felhasználja-e a gépi fordítást, ahol pedig nem találja megfelelőnek, tényleges fordítást szükséges végeznie. Ezeket a feladatokat – fordítást, utószerkesztést és lektorálást – ugyanazok a nyelvi szakemberek végzik. Nem lehet szó tehát pusztán fordítási, utószerkesztési vagy lektorálási készségekről.

Szó esett továbbá a gépi fordítások automatikus minőségellenőrzéséről, például az MTQE (*Machine Translation Quality Estimation*), BLEU (*Bilingual Evaluation Understudy*) és a PTA (*Post Translation Analysis*) használatáról is. A meghívott szakemberek véleménye szerint az automatikus metrikák által generált számérték értelmezése problematikus, hiszen nincs megfelelő viszonyítási alap, így nem tudható, pontosan mit is jelent, ezért árnyalni szükséges. Rengeteg paramétert kell figyelembe venni, hogy az automatikus értékelő metrikák generálta mérőszám értelmezhető legyen. A fordítómotorok további fejlesztését illetően a hangsúly a jövőben is a kontextus figyelembevételére, a terminológia megfelelő kezelésére, az etikai aspektusokra és a valós idejű tanulásra helyeződik – mindehhez azonban egyelőre továbbra is emberi közreműködés szükséges.

A szakma képviselőinek fóruma után a *Tanár–tanár találkozó* keretében szervezett beszélgetés következett, amelyet Fischer Márta (BME GTK INYK) moderált. A beszélgetésben a magyarországi fordító- és tolmácképző intézmények oktatói vettek részt, a helyszínen: Besznyák Rita (BME), Németh Anikó (BME), Robin Edina (ELTE FTT), Szemők Ildikó (Kodolányi János Egyetem), Lesznyák Márta (SZTE), Sermann Eszter (SZTE), Fáy Tamás (Eszterházy Károly Egyetem), Eszenyi Réka (ELTE FTT), Seidl-Pécs Olivía (BME), Horváth Péter Iván (PPKE), Kóbor Márta (PTE) és Bugár-Buday Orsolya (BME). A beszélgetést online követte Kovács Tímea (KRE), Valentinyi Klára (MATE) és Klenk Márk (BME). A ke-rekasztal a gépi fordítás és az utószerkesztés kérdéseit járta körül a fordítóképzés

szemszögéből, és egyik célja az volt, hogy ajánlásokat fogalmazzon meg a szélesebb szakmai közönség számára. Ezeket az ajánlásokat (lásd keretes írás) utólag véleményezte Tóth József (PE) és Csatár Péter (DE) is, tehát a magyarországi fordító- és tolmácsképző intézményeinek csaknem mindegyike részt vett a közös vélemény kialakításában.

A résztvevők először megvitatták, hogyan jelennek meg az új eszközök és fejlesztendő készségek a képzésben. A képviselt képzőintézmények gyakorlata változatos képet mutatott a gépi fordítás és az utószerkesztés oktatása szempontjából, egyértelműen illusztrálva, hogy még nincs szakmai konszenzus a kérdést illetően, ezért is bizonyult időszerűnek a kerekasztal keretében történő eszmecsere. Az intézmények beszámolóí alapján a gépi fordítás és az utószerkesztés bevonása a képzésbe jellemzően nem a kezdeti szakaszban történik, hanem miután a hallgatók már szereztek némi tapasztalatot a hagyományos, humán fordítás területén. A legtöbb intézmény a fordítástechnika órákba építve, félévente egy vagy néhány feladat erejéig építi be az utószerkesztést a képzésbe. Az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke 2022 őszi félévétől mesterképzés specializációként és szakirányú továbbképzésként is meghirdette két féléves nyelvi mérnök képzését, amelynek célja olyan szakemberek kinevelése, akik a hagyományos szakfordítói kompetenciák mellett a napjainkban egyre nagyobb teret nyerő digitális-technológiai kompetenciákban is élen járnak a nyelvi szolgáltatások piacán. Ezen képzések keretében külön féléves gyakorlatot szentelnek az utószerkesztésnek, amelyet választott tárgyként a mesterképzés más specializációját választó hallgatók is felvehetnek.

A szakfordítóképzés egyik legnagyobb kihívása jelenleg, hogy a hallgatók „idő előtt” felfedezik és bevetik a gépi fordítás lehetőségét. Olyan esetekben is, amikor a feladat és a fő cél az lenne, hogy ők maguk értsék meg a teljes forrásnyelvi szöveg üzenetét, kutassák fel a releváns terminológiát, és gondolják ki mondatról mondatra a helyes fordítási megoldásokat. Az oktatók számára sok esetben kihívást jelent a gépi fordítás kísértése, hiszen az órán fordított szövegek kivételével nehéz kontrollálni, hogyan jut el a hallgató a megoldásig. Vannak olyan képzőhelyek, ahol egy ideig – jellemzően a képzés kezdetén – tilos a fordítómotor használata. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a gépi fordítómotorok használatát nem lehet a végtelenségig tiltani a képzés során, hanem meg kell találni a helyét a fordítói gyakorlatnak megfelelően.

Egyes esetekben kifejezések vagy mondatok fordításához mintegy „tanácsadóként” használják a hallgatók az ingyenesen elérhető gépi fordítómotorokat, míg máskor a teljes szöveget a gépre bízják. Az eredményről gyakran rögtön egyértelmű, hogyan készült a fordítás, ám mégsem minden esetben. A probléma könnyen orvosolható, ha a teljes mértékben humán fordításra szánt és a fordítási kompetencia fejlesztését célzó feladatokhoz olyan szövegeket válogat az oktató, amelyek műfaja nem eredményez jó minőségű gépi fordítást. Egy másik lehetséges megoldás, hogy az oktató a hallgatókkal egyeztet, mely fordítástámogató eszközöket szabad, illetve szükséges felhasználni egy adott feladathoz – akárcsak egy valódi fordítási megbízás esetében –, így a hallgatók professzionális magatartására ala-

pozva várja el a humán vagy a gépi fordítást. A már haladó szakfordító hallgatók esetében a képzés abszolválásakor készítenő zárófordítás vagy diplomaafordítás munkamódszere is dilemmát okozhat, hiszen ezeknél a feladatoknál hagyományosan a humán fordítás az elvárás. A piaci megbízások esetében viszont, amelyeket ezek a feladatok imitálni hivatottak, egyre inkább a gépi fordítás bevonása és a professzionális utószerkesztés a norma, hiszen ezekkel az eszközökkel időt és pénzt spórolhat a megrendelő. Éppen ezért a képzőintézményeknek fontolóra kell venniük, miként építsék be a szakma fordítókkal szemben támasztott technológiai elvárásait a képzések kimeneti követelményei közé.

A BME INYK Tolmács- és Fordítóképző Központjának Őszi Konferenciáján a gépi fordításról és az utószerkesztés elméletéről, gyakorlatáról és oktatásról folyt a tanácskozás. A fentiek fényében és a képzőintézmények beszélgetése előtt a piac képviselőit megszólaltató beszélgetés tanulságai alapján egyértelmű, hogy a gépi fordítás működésének és használatának haladó ismerete, valamint az utószerkesztési kompetencia egyaránt elengedhetetlen részévé vált a 21. századi szakfordító mindennapi eszköztárának, és ezek fejlesztésének a jelenleginél jelentősebb és jobban kidolgozott szerepet kell játszania a fordítóképzésben. Ahogyan Nitzke és munkatársai (2019) a gépi fordításhoz köthető kockázatokról szóló tanulmányukban az utószerkesztői kompetenciamodelljük kapcsán leírják, a fordító kompetenciái között külön alkompetenciaként jelenik meg a gépi fordításhoz köthető és az utószerkesztési alkompetencia, a humán fordítói kompetenciákat kiegészítve. A kompetenciák fejlesztésének módszerét és sorrendjét az eddigi kutatások figyelembevételével érdemes új keretbe foglalni. Mivel a gépi fordítás és az utószerkesztés bevonása a fordítási munkafolyamatba a szakma dinamikusan változó területe, a nyelvi közvetítői képzések kereteit, céljait és a fejlesztendő kompetenciákat rendszeresen frissíteni szükséges, többek között a fordítóipar, a tudomány és a képzés ehhez hasonló szakmai fórumainak segítségével.

Irodalom

- Horváth P. I. 2009. *A lektori kompetencia*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE BTK.
- Nitzke, J., Hansen-Schirra, S., Canfora, C. 2019. Risk management and post-editing competence. *The Journal of Specialised Translation* Vol. 31. 239–259.
- PACTE. 2003. Building a Translation Competence Model. In: Alves, F. (ed.) *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam: John Benjamins.
- Robin E. 2018. *Fordítási univerzálák és lektorálás*. Budapest: Eötvös Kiadó.
- Zouhar, V. Popel, M., Bojar, O., Tamchyna, A. 2021. Neural Machine Translation Quality and Post-Editing Performance. In: *Proceedings of the 2021 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*. Punta Cana, Dominican Republic: Association for Computational Linguistics. 204–214.

A gépi fordítás jelenléte a fordítási piacon ma már megkerülhetetlen tény, amelylyel a fordítókat képző intézményeknek is foglalkozniuk kell. A BME Őszi Konferencia (Translating Europe Workshop) Tanár–Tanár Találkozója az alábbi ajánlásokkal igyekszik segíteni az intézmények munkáját.

AJÁNLÁSOK

Felismerve azt, hogy

- a gépi fordítás és az utószerkesztés a fordítási piacon évek óta tömeges jelenség,
- az utószerkesztéshez külön készségek kellenek,
- a képzőintézmények feladata felkészült nyelvi szakemberek képzése, és
- elismerve azt, hogy a képzőintézmények gyakorlata eltérhet,

a BME Őszi Konferencia Tanár–Tanár Találkozója

a következő ajánlásokat fogalmazza meg:

- Az engedés *versus* tiltás kérdésében külön kell választani a képzések fejlesztési és minősítő értékelési szakaszát.
- A képzés fejlesztési szakaszában kifejezetten ajánlott a gépi fordítás beemelése a tananyagba – akár önálló tantárgyként, akár a képzés horizontális, több tantárgyon átívelő elemeként.
- A cél egyrészt az, hogy a hallgató megismerje a gépi fordítás – mint fordítási segédeszköz – előnyeit és hátrányait, a fordítómotorok közötti különbségeket, a különböző szövegfajták eltérő reagálását a gépi fordításra (tudásátadás). Másrészt fejlődjenek azon készségei, amelyek a gépi fordítások utószerkesztéséhez szükségesek (kompetenciafejlesztés).
- A képzés minősítő értékelési (záró) szakaszaiban – azaz minden olyan szakaszban, amelynek elsődleges célja a fordítási kompetencia mérése – a gépi fordítás használata nem ajánlott.
- Az oktatók és a hallgatók közötti együttműködés és felelősségmegosztás részeként egyértelműen meg lehet szabni, mikor nem lehet gépi fordítómotort használni. A hallgató ilyen típusú egyéni felelősségvállalása (azaz annak vállalása, hogy nem használ gépi fordítást) a fejlesztő értékelés koncepciójába is jól illeszkedik.
- A képzés csak akkor lehet sikeres, ha a képzők is megfelelően felkészültek, ezért értékes minden olyan kezdeményezés, amely a piaccal való kapcsolatok erősítésére, a piaci szereplők bevonására, összességében a képzők képzésére irányul.

- Az utószerkesztés mint kompetencia fejlesztése helyet kell, hogy kapjon a képzés fejlesztési szakaszában. Ajánlott a humán fordítások lektorálási kompetenciafejlesztéséből kiindulva fejleszteni az utószerkesztési kompetenciát, szem előtt tartva annak különféle fokozatait (light PE, full PE).
- A témában további empirikus kutatások indítására van szükség, amelyeknek eredményei beépülhetnek a képzőintézmények gyakorlatába.
- A téma újdonságára tekintettel a képzőintézmények folyamatos együttműködése elengedhetetlen, amely közös tananyagok, módszertani útmutatók fejlesztésében is megnyilvánulhat.
- A technológia folyamatos fejlődésére tekintettel ajánlott évente felülvizsgálni a képzések céljait és tartalmait.

Budapest, 2022. október